

Značaj J. A. Komenskog za razvoj didaktike

Vidas, Ana-Maria

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:429287>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Ana-Maria Vidas

ZNAČAJ J. A. KOMENSKOG ZA RAZVOJ DIDAKTIKE

(Završni rad)

Rijeka, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za pedagogiju

Ana-Maria Vidas
Matični broj: 0009090302

ZNAČAJ J. A. KOMENSKOG ZA RAZVOJ DIDAKTIKE
Završni rad

Prijediplomski sveučilišni studij pedagogije

Mentorica: prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, rujan 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovom izjavom potvrđujem da sam samostalno napisala rad pod naslovom: Značaj J. A. Komenskog za razvoj didaktike. Svi dijelovi rada koji su citirani ili parafrazirani, temelje se na relevantnim izvorima literature. S tim u vezi, na samome kraju rada nalazi se popis korištenih izvora.

Ime i prezime studentice: Ana-Maria Vidas

Datum:

Vlastoručni potpis:

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Životopis Jana Amosa Komenskog	2
3. Doprinos J. A. Komenskoga za razvoj didaktike	5
3.1. <i>Pojam univerzalnog obrazovanja</i>	7
3.2. <i>Organizacija škole</i>	8
3.3. <i>Metode poučavanja</i>	10
3.4. <i>Odnos između učenika i učitelja</i>	11
3.5. <i>Disciplina</i>	13
3.6. <i>Moralni odgoj</i>	15
4. Najpoznatija djela J.A. Komenskoga	16
4.1. <i>Prikaz djela Velika didaktika</i>	16
4.2. <i>Prikaz djela Informatorijum za materinsku školu</i>	20
4.3. <i>Prikaz djela Orbis sensualism pictus</i>	24
5. Zaključak	27
6. Literatura	29
7. Sažetak	33
8. Summary	34

1. Uvod

Riječ didaktika dolazi od grčke riječi “didaskhein” što u prijevodu znači *učiti, podučavati, biti učiteljem, izobražavati* i slično. Danas se didaktikom naziva znanost koja se bavi učenjem i poučavanjem te je nezaobilazna u odgojno-obrazovnim ustanovama, međutim, to nije uvijek bilo tako. Didaktika, odnosno sustavno planirana nastava ustanovljena je tek u sedamnaestom stoljeću (Pranjić, 2005).

Didaktika, kao i sve druge znanosti, razvijala se je kroz dug vremenski period. Želja, odnosno potreba za sistematizacijom didaktičkih znanja javila se još za vrijeme humanizma i renesanse. Glavni iskorak u tom području učinio je upravo Jan Amos Komenski kojeg, s obzirom na to da je postavio znanstvene temelje i oblikovao smjerove budućeg razvoja znanosti, nazivaju utemeljiteljem didaktike (Lukaš i Munjiza, 2014).

Cilj ovoga rada je prikazati život i značaj Jana Amosa Komenskog za razvoj didaktike. Njegov doprinos neupitan je uzme li se u obzir činjenica da su brojne njegove ideje relevantne nakon više od tristo godina. On je provodio reformu obrazovanja kritizirajući dotadašnja shvaćanja i uvodeći pojedine aspekte koji su aktualni i u suvremenom školstvu poput fizičkog izgleda škole, važnosti aktivacije osjetila u nastavi, zabrane fizičkog nasilja itd. Zalagao se za obrazovanje koje je dostupno svima te je vjerovao u ideju da se odgojem mogu eliminirati svi problemi kao i rekonstruirati cjelokupno društvo. Predstavio je pansofiju kao neodvojivi dio didaktike zalažući se za potpunu univerzalnost u odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem ostvarenja beskonačnih ljudskih potencijala.

Ovaj rad obuhvaća pet poglavlja. U uvodnom dijelu prikazani su cilj i struktura rada. Drugo poglavlje bavi se predstavljanjem života Jana Amosa Komenskoga. U trećem poglavlju nastoji se objasniti značaj Komenskoga za razvoj didaktike prikazujući njegova ključna razmišljanja po pitanju obrazovanja, načina organizacije škole kao ustanove, odnosa učitelja i učenika te discipline. Četvrto poglavlje posvećeno je prikazu njegovih najpoznatijih djela didaktičkog karaktera, a to su *Velika didaktika*, *Informatorium za materinsku školu* i *Orbis sensualism pictus*. U petom poglavlju, ujedno i zaključku, nastoje se sumirati glavne ideje rada koje su detaljnije pojašnjene u prethodnim poglavljima te se daje kratki osobni osvrt na temu.

2. Životopis Jana Amosa Komenskog

Jan Amos Komenski rođen je 28. ožujka 1592. godine u jugozapadnom dijelu Moravske, povijesne pokrajine koja se nalazila na području današnje Republike Češke. Mjesto njegova rođenja nije detaljno utvrđeno, ali s obzirom na prezime, pretpostavlja se da je rođen u selu Komna (Krulj i sur, 2020). Otac mu je bio mlinar, a njegova obitelj pripadala je protestantskoj sekti nazivanoj „češka braća“. Njegovi roditelji umrli su od kuge kad je imao desetak godina pa je dospio u udomiteljsku obitelj. U svom djetinjstvu proživio je razne ratne strahote, uključujući tadašnji ustanak protiv Habsburgovaca. Osim toga, Češka je u to vrijeme bila prilično vjerski podijeljena. Iako je većina stanovništva pripadala protestantskoj zajednici, katolici su bili nadmoćniji (Von Bennewitz i sur, 2008). Komenski je tada živio relativno teško, baveći se poslom pastira i izučavajući razne obrte, ali već od djetinjstva iskazivao je interes prema obrazovanju.

Sa šesnaest godina stupio je u latinsku školu koja se je nalazila u Prerovu. Temeljem ostvarenog uspjeha daljnje školovanje nastavio je u protestantskoj akademskoj gimnaziji u Herbornu. Tamo je bio upoznat s pedagoškim idejama i koncepcijama Wolfganga Ratkea, koje su ga potakle na promišljanje o potencijalnim pedagoškim reformama. Osim toga, tada mu je profesor bio Johann Heinrich Alsted, koji se nerijetko naziva i pravim roditeljem svih enciklopedija. On je na Komenskog prenio aspiracije o sistematiziranju cjelokupnog znanja u enciklopediju. Spomenuto je uvelike utjecalo na Komenskoga koji je zagovarao pansofijsku viziju svijeta u svom cjelokupnom djelovanju. U to vrijeme Komenski je započeo s osposobljavanjem za propovjednika te je nakon gimnazije upisao teološke studije na sveučilištu u Hajderbergu 1613. godine (Škrgić, 2017).

Komenski se 1614. godine vratio u Moravsku i svoju je prvu pedagošku praksu okusio obnašajući dužnost upravitelja škole „češke braće“. Pritom je započeo s provođenjem svojih pedagoških zamisli uvodeći razne sadržaje u nastavu i poboljšavajući tadašnje metode koje su se koristile u nastavi. Htio je svojim učenicima olakšati učenje gramatike te je inspiriran tom idejom napisao svoje prvo didaktičko djelo 1616. godine (Komensky, 1954).

U to je vrijeme Komenski živio sa svojom ženom u Fulneku i obnašao dužnost ravnatelja škole i pastora. Međutim, tada je nastupio ustanak određenih čeških staleža koji su iskazivali protivljenje Ferdinandu II. Habsburgovcu. Narednih godina situacija u Moravskoj postajala je sve nestabilnijom. Ustanak je ugušen, a u zaraćenim stranama izgubila je zajednica „češke

braće” čiji je pripadnik bio i sam J. A. Komenski. Morali su odlučiti hoće li ostati na tom području ili će tražiti utočište negdje drugdje. To je razdoblje, konkretno za Komenskog, bilo izrazito teško zato što su njegovi rukopisi i knjižnica bili spaljeni i ostao je bez doma. Sav njegov dotadašnji mukotrpan rad nestao je u jednom trenutku. Nastupila je i epidemija kuge u kojoj je Komenski izgubio svoju obitelj, točnije ženu i sina. Ostao je živjeti u svojoj domovini kao prognanik i beskućnik. Međutim, to ga nije obeshrabrilo u pisanju i namjeri da provede zamišljenu obrazovnu reformu. Upravo u tom razdoblju Komenski piše prve nacрте i skice „Didaktike“ (Vukasović, 2007).

Agresivna protuprotestantska politika koja je provođena od strane češkog cara Fridriha II. potaknula ga je na bijeg u Poljsku, točnije u Lešno, gdje je preuzeo mjesto upravitelja latinske škole. Komenski je tada intenzivno razvijao svoje ideje o pitanju odgoja i obrazovanja te se pritom ponajviše oslanjao na filozofe Francisa Bacona i Tomassa Campanella (Zaninović, 1988. prema Kolesarić, 2018).

U Lešnu je izvršio niz diplomatskih i vjerskih misija s ciljem pronalaska i uspostavljanja potpore svojim su vjernicima. Uspostavljao je i uspješno održavao odnose s uglednim znanstvenicima i članovima protestantskih zajednica u raznim europskim gradovima poput Amsterdama, Berlina i Haaga te je dao izraditi kartu Moravske koja je bila objavljena u nekoliko navrata (Madl, 2017).

1631. godine izdao je djelo *Otvorena vrata u jezike* u kojem se zalaže za ideju da je potrebno nastavu na jeziku zasnovati na promatranju stvari. Komenski je ovim djelom odstupio od tradicionalnog načina učenja i ponudio je novi način učenja latinskog jezika. Spomenuto djelo prevedeno je na dvanaest europskih jezika te četiri azijska jezika. 1632. godine Komenski je dovršio svoje djelo *Didaktika*, koje je kasnije nazvao *Velika Didaktika* (Tomčić, 2019).

Komenski je 1641. godine otputovao u London gdje je objavio impresivan broj spisa. Tada je odbio Richelieuov poziv za osnivanjem pansofijskog sveučilišta u Francuskoj te je odlučio slijediti jednog od svojih pokrovitelja odlaskom u Švedsku 1642. godine. Tamo mu je zadan zadatak reorganiziranja škola u skladu s njegovim koncepcijama odgoja i obrazovanja, kao i priprema udžbenika i metodike jezične nastave. Bio je dobro prihvaćen od strane švedskog dvorskog društva, ali ostali su ga sumnjičavo gledali zbog specifičnih protestantskih stavova koje je zastupao (Piaget, 1993).

Potom je preselio u Mađarsku gdje je i osnovao pansofijsku školu. Pansofija je naziv za enciklopediju koju je osmislio Komenski, a podrazumijeva cjelokupno tadašnje znanje odnosno sve mudrosti (Kolesarić, 2018).

Posljednji je grad u kojem je J. A. Komenski boravio Amsterdam, gdje je bio prihvaćen u trgovačku obitelj Ludvika von Geera. Odbio je učiteljsku poziciju, ali je pristao objaviti svoja didaktička djela sabravši ih u rad pod nazivom *Sveopća didaktička djela*. Uz pomoć gradskog senata uspio je izdati svoja djela na latinskom jeziku (Vukasović, 2007).

J. A. Komenski umire 1670. godine kao siromah, udaljen od svoje domovine i u neznanju oko vlastitih dosega postignutih u području odgoja i obrazovanja (Zaninović, 1988). Neposredno prije smrti, pisao je o svom životu i pritom isticao tugu koju je osjećao zbog mnogih putovanja i izbivanja iz svog doma i domovine (Krulj i sur, 2020).

3. Doprinos J. A. Komenskoga za razvoj didaktike

Komenski, kao i većina ostalih europskih filozofa koja je živjela i djelovala u sedamnaestom stoljeću, težio je pronalasku takozvane općevažeće i univerzalne istine, odnosno pronalasku univerzalnog faktora koji bi mogao predstavljati potencijalno rješenje svih problema kad je riječ o različitim društvenim pitanjima, uključujući egzistencijalne, religijske, kulturne ili političke dileme. Sukladno navedenom, Komenski je došao do zaključka kako su upravo odgoj i obrazovanje sredstva kojima je moguće eliminirati i iskorijeniti sve ljudske slabosti. Samim time, odgoj i obrazovanje postali su okosnica njegovog djelovanja i cijelog života ostao je posvećen reformi postojećeg odgojno-obrazovnog sustava (Vukasović, 2007).

Komenski je u svojem djelovanju konstantno tragao za pronalaskom metodologije koja bi mogla omogućiti cjeloviti razvoj ljudskog karaktera i bića. S time u vidu, prvi put u povijesti odlučuje fokus staviti na učenike. Smatrao je da su karakteristike učenika od izrazite važnosti kada je u pitanju odlučivanje o predmetu obrazovnog programa i procesa (Maviglia, 2016).

Jan Amos Komenski didaktiku shvaća kao umijeće poučavanja koje je jednako kao i svako drugo obrtničko umijeće u 16. i 17. stoljeću, poput primjerice, stolara koji je na neki način i sam bio učitelj. Smatrao je da učitelji trebaju podučavati tako da kreću od jednostavnijeg prema težem, odnosno od posebnog prema općem, pritom uviđajući korist i važnost učenja u svakodnevnome životu. On nije samo praktično djelovao, već je dao i teoretske temelje za razvoj didaktike. Knjige koje je napisao (npr. *Schola ludus*, *Didactica magna*, *Janua linguarum reserata*, *Informatorium der Mutterschul*, *Vestibulum*, *Orbis sensualium pictus*) poslužile su mu kao nadahnuće prilikom stvaranja školskih priručnika i udžbenika (Pranjić, 2005).

Kao osnovu didaktike, Komenski izdvaja takozvani temeljni zahtjev u kojemu ističe nužnost spajanja riječi i stvari. Kao važniju stavku izdvaja promatranje stvari, dok su riječi sporedne. Pritom uvodi „zlatno pravilo“, drugim riječima, načelo zornosti. Komenski je postavio temelje i ostalim didaktičkim načelima, poput načela sustavnosti, načela koncentracije nastave, načela svjesnosti, načela dosljednosti i tako dalje. On je toliko detaljno razradio didaktička načela i samu didaktičku zamisao da je i u današnje vrijeme uistinu teško pronaći didaktičku ideju koja bi se mogla usporediti s njegovim promišljanjima i dosezima na području didaktike (Vukasović, 2007).

Prethodno spomenuto „zlatno pravilo“ govori da su osjetila izvor učenja i sredstvo kojim se ostvaruje kvalitetna nastava. Pomoću osjetila učenici stječu znanja i aktiviraju misaone

procesu, stoga je važno uspostaviti određeni redoslijed kako bi učenici skladno nadograđivali i obogaćivali stečena znanja. Vezano uz to, Komenski je napisao djelo *Orbis Sensualism Pictus*, koje obiluje slikama, upravo s ciljem aktivacije vizualnih osjetila kod učenika (Mihajlović i Jenjić, 2019).

Uočljivo je da se i u današnje vrijeme, ističe važnost aktivacije osjetila kod učenika u procesu učenja. Samim time, moguće je zaključiti da je načelo zornosti koje je uveo Komenski i dalje relevantno za proces nastave. Primjerice, moguće je uočiti kako pojedini suvremeni autori poput Bainesa (2008) govore o načelu zornosti te napominju da se aktivacijom osjetila kod učenika potiče i omogućava stjecanje usredotočenosti, a samim time se razvija inteligencija učenika te povećava njegov uspjeh. U potpunosti se slažem s navedenim. Smatram da je učenicima izazovno shvatiti apstraktne pojmove i činjenice ako im se ne prikaže konkretan primjer.

Prema mišljenju Komenskog, didaktika treba biti zasnovana na principima prirode (Andrić, 2021). Patočka (1981) ističe kako se Komenski nije izravno usredotočio na proučavanje prirode, već je inspiriran određenim filozofskim koncepcijama povezo nauku o podučavanju s temeljnim prirodnim principima. S tim u vezi, on ističe da didaktika mora imati jasno postavljen određeni cilj koji se spontano oformi ako se koristi prikladna metoda podučavanja. Uspoređujući i poistovjećujući cijeli odgojno-obrazovni proces i učenike sa zbivanjima u prirodi, Komenski zaključuje da je ljudima urođena želja za znanjem te da je potrebno koristiti ispravnu metodu kako bi se ona aktivirala (Spevak, 2003).

S druge strane, u današnje se vrijeme često vodi polemika među različitim teorijama koje se bave pitanjem osobina ličnosti te ispitivanjem motivacije i reakcija pojedinaca. Vezano uz to, Dweck i sur. (1995) ističu dvije vodeće teorije. To su „Razvojna teorija“ koja u suštini govori da su osobine ljudi, u ovome slučaju učenika, promjenjive i podložne različitim utjecajima te „Fundamentalna teorija“ kojom se zastupa ideja da su osobine ličnosti učenika urođene i nepromjenjive te da nije moguće utjecati na ponašanje učenika i njegovu motivaciju. Iz navedenog zaključujem da je Komenski zastupao ideju koja je u skladu s pedagoškim pristupom kojim se učiteljima, ali i ostalim stručnim suradnicima savjetuje da potiču svakog učenika kako bi mogao ostvariti svoj pun potencijal, imajući u vidu da je svako dijete drugačije pa zahtijeva drugačiji pristup. Škarec (2021) napominje da su upravo učitelji odgovorni za stvaranje inkluzivnog ozračja u kojemu svaki učenik ima mogućnost ostvariti svoj potencijal neovisno o njegovim kulturnim, socijalnim ili psihofizičkim različitostima.

Komenski je postavio određene didaktičke temelje koji su aktualni i u današnje vrijeme. Uveo je razredno-predmetno-satni sistem, određen i utvrđen početak i kraj školske godine, maturalno putovanje, školsko zvono. Osim toga, zagovarao je frontalan način predavanja kojim učitelj dopire do većeg broja učenika. Uočio je potrebu za otvaranjem učiteljskih škola s ciljem kvalitetnijeg educiranja budućih učitelja. Također, Komenski je uputio zahtjev učiteljima da primjenjuju utvrđene principe (očiglednost, sustavnost, ponavljanje, dedukcija, uvježbavanje, postupnost) te koriste udžbenike koji su jasno napisani (Krulj i sur, 2020).

3.1. Pojam univerzalnog obrazovanja

Kao što je već prethodno spomenuto, Komenski je težio pronalasku integrirajućeg čimbenika kojim bi se objedinilo sve što je nužno za poboljšanje života svih ljudi i cjelokupnog svijeta. On je tvrdio da je napredak ljudi moguć jedino pomoću odgoja i obrazovanja koji preobražavaju biće u čovjeka te čine razliku između ljudi i životinja. S tim u vezi, došao je na ideju Pansofije, koju je tumačio kao sveopću mudrost i cjelovitu integraciju znanja (Hošpesová, 2021). Prema Maksimović i sur. (2018), Komenski izdvaja četiri elementa koji su ključna kada je u pitanju pansofijska koncepcija u obrazovanju, a to su: univerzalna škola, univerzalni jezik, univerzalna knjiga i univerzalno sveučilište.

Komenski ističe da se pansofijska ideja i didaktika ne mogu i ne smiju razdvajati. U vezi s time, potrebno je organizirati nastavu tako da se podučavaju sadržaji koji su pojednostavljeni i svedeni na osnove, kako bi se moglo podučavati na najefikasniji mogući način. Tako učenici mogu razumjeti gradivo, što predstavlja svojevrsan put prema ostvarenju harmonizacije društva i cjelokupnog čovječanstva (Spevak, 2003).

Za provedbu univerzalne reforme svijeta, neizostavno je uspostaviti univerzalno obrazovanje. Komenski je u svome djelovanju težio prethodno spomenutom te ga zbog toga mnogi smatraju ocem modernog obrazovanja. On je napravio odmak od pojedinaca koji su se u prošlosti zalagali za ideju da i dječaci iz nižih klasa trebaju imati pravo na obrazovanje, napominjući da obrazovanje treba biti dostupno apsolutno svima, bez iznimke. On ističe da nitko ne bi trebao biti lišen obrazovanja, osim onih kojima je sam Bog oduzeo inteligenciju. Međutim, tvrdi da su takvi slučajevi izuzetno rijetki. Nadalje, njegova ideja nije se zaustavila na obrazovanju koje je dostupno svima, već se zalagao i za to da se djeca obrazuju od najranijeg djetinjstva pa sve do sveučilišta (Dent, 2021).

Obrazovanje je jedno od temeljnih ljudskih prava i smatra se preduvjetom za ostvarenje svih ostalih prava (UNESCO, 2010). Nažalost, ni u današnje se vrijeme nije uspjela u

potpunosti realizirati ideja Komenskog. Još uvijek smo svjedoci brojnih društvenih nejednakosti koje se odražavaju na svim poljima pa tako i na području odgoja i obrazovanja. Smatram da bi se trebalo intenzivnijim naporima raditi na pitanju inkluzivnog obrazovanja s naglaskom na ranjive skupine jer su benefiti koje donosi školovanje očigledni. Uočljive su brojne prednosti koje donosi pohađanje škole poput socijalizacije (djeca u školi sklapaju prijateljstva, uče se timskom i grupnom radu, razmjenjuju iskustva, upoznaju se sa stavovima i navikama drugih učenika), stjecanja samopouzdanja, stjecanja znanja, organiziranosti (poštivanje pravila te izvršavanje obveza u skladu s postavljenim vremenskim rokovima). Škola je mjesto koje se u suvremenom didaktičkom poimanju karakterizira kao svojevrsna zajednica u kojoj djeluju različiti subjekti, a koja za cilj ima potaknuti rast i razvoj te stjecanje znanja, stavova, navika, sposobnosti i vještina (Kalanj, 2005).

3.2. Organizacija škole

Komenski kritizira koncept srednjovjekovnih škola koje naziva mučionicama jer se učenike prisiljavalo da pamte suhoparan sadržaj te navedenom suprotstavlja tzv. *radionicu čovječnosti*. U takvoj školi, učitelji potiču učenike na samostalnu aktivnost, što omogućuje efikasnije usvajanje znanja. Time se nastoji napraviti odmak od ustaljenih obrazaca i reproduciranja tuđeg nametnutog mišljenja, u ovome slučaju učiteljeva. Pritom se naglašava važnost otkrivanja uzročno-posljedičnih veza te se ispituje veza motivacije i zainteresiranosti učenika. Komenski je predložio niz metodičkih postupaka koji potiču radoznalost kod učenika (Mihajlović i Jenjić, 2019).

I u današnje vrijeme prepoznaje se važnost nastavnika kada je u pitanju poticanje samostalnosti učenika u procesu učenja. Prema Sorić (2014), nastavnik treba biti upoznat s metodama samoreguliranog učenja kako bi mogao na adekvatan način potaknuti zainteresiranost učenika za nastavni sadržaj, ali i motivirati ga po pitanju osobnog razvoja u društvu. Osim toga, važno je napomenuti da je u suvremenom konceptu nastave prisutna široka paleta različitih metoda i strategija kojima se nastoji pospješiti proces učenja poput istraživačkog učenja, suradničkog učenja, iskustvenog učenja, problemskog učenja, učenja kroz igru, projektnog učenja itd. (Ljubac Mec, 2022).

Komenski napominje da škola treba predstavljati mjesto na kojem djeca rado borave. Treba se njegovati igra te se trebaju uvažiti i poštovati želje i težnje učenika kako bi se mogao poticati njihov prirodni razvoj (Spevak, 2000). Osim toga, škola mora biti dobro vođena i organizirana. Prije svake školske godine potrebno je raditi na sastavljanju programa koji su

predviđeni za narednu godinu, kako bi se točno znalo što se radi koji sat, dan i mjesec (Batista, 2017).

Komenski je smatrao da je veći broj djece u školama odnosno razredima poželjan, ne samo što se tiče brojke, nego i kada je pitanju postizanje svojevrsne sinergije među učenicima. Tako učenici imaju mogućnost međusobno se poticati i predstavljati dobre primjere jedni drugima. S tim u vidu, moguće je zaključiti kako Komenski prednost daje kolektivnoj nastavi (Norlin, 2020).

S druge strane, Lasić (2018) ističe da suvremeni didaktičari napominju kako oblik rada u nastavi ovisi o brojnim čimbenicima. Pritom se izdvajaju različite vrste rada: grupni, rad u paru, frontalni i individualni. Iako Komenski zagovara kolektivnu nastavu, moguće je izdvojiti i brojne prednosti individualnog oblika rada. Na prvom je mjestu potrebno napomenuti da se učitelj može u potpunosti posvetiti učeniku te uočiti, ali i uvažiti svaku njegovu potrebu. Na taj način, učitelj ima mogućnost prilagoditi nastavni sadržaj u skladu sa sposobnostima učenika, što zasigurno doprinosi njegovu optimalnom kognitivnom razvoju (Lasić, 2018). Također, svakako bi trebalo imati na umu i djecu koja imaju određene poteškoće u razvoju. Smatram da se upravo najveća pozornost treba usmjeriti njima kako bi se omogućilo njihovo napredovanje pomoću individualiziranog programa koji uvažava njihove mogućnosti.

De Oliveira Sidou (2022) napominje kako je Komenski bio jedan od prvih pedagoga/didaktičara koji je ukazivao na važnost vizualnih aspekata. Spomenuto se istodobno odnosi i na poželjnost ilustracije nastavnog sadržaja i na vizualni izgled prostora škole. Prema njegovu mišljenju, škola bi trebala predstavljati ugodno mjesto koje izgleda lijepo i atraktivno i koje ima prostor namijenjen za igru i šetnju. Osim toga, neizostavno je spomenuti da je nužno voditi računa o održavanju higijene prostora škole (De Oliveira Sidou, 2022).

Smatram da bi se trebalo puno više posvetiti fizičkom prostoru škole. Mišljenja sam da je to pitanje relativno zanemareno, a naglasak se uglavnom stavlja na kognitivan aspekt procesa učenja. Rezultati pojedinih istraživanja koja se bave tom tematikom ukazuju na važnost fizičkog izgleda škole. Primjerice, Lippman (2010) ističe da dizajn učionice može doprinijeti razvoju učenika. Osim toga, napominje da se prostorno uređenje učionica nije mijenjalo godinama unazad, što ne bi trebao biti slučaj. Učionice su kroz povijest bile osmišljene u skladu s frontalnim oblikom rada koji je tada dominirao, ali u međuvremenu su se dogodile brojne promjene i napreci u znanostima i tehnologiji te se u skladu s time treba mijenjati i prostor u kojem učenici svakodnevno provode vrijeme.

Što se tiče pitanja organizacije škole, mišljenja sam da je Komenski potpuno opravdano kritizirao činjenicu da se vrlo često učenicima nameće učenje informacija koje nisu uopće potrebne. Spomenuto se primjećuje i u današnje vrijeme, a nerijetko je tema raznih polemika. Učenici bivaju preopterećeni učenjem raznoraznih činjenica koje zaborave odmah nakon provjere znanja. Munjiza (2015) ukazuje na činjenicu da je preopterećenost učenika itekako prisutna kad je u pitanju hrvatsko školstvo. Postoje brojni razlozi, odnosno izvori preopterećenosti, a moguće je izdvojiti školske udžbenike, kao i nastavne planove i programe.

3.3. Metode poučavanja

Prema Ponce (2010), Komenski predlaže svojevrsni univerzalni model, odnosno metodu poučavanja i postizanja znanja na ekonomičan način, podrazumijevajući uštedu vremena i sprječavanje dodatnog umora. U tom smjeru, Komenski navodi tri faze koje predstavljaju temelj spomenute metode, a to su razumijevanje, zadržavanje i praktičan rad. Pritom je potrebno dosegnuti tri cilja koja se odnose na erudiciju, religiju i vrlinu (Ponce, 2010). Komenski napominje da je prethodno navedeno cilj koji se treba postići obrazovanjem, dok su zdravlje, ljepota, bogatstvo, prijateljstvo, uspjeh i snaga samo sporedne, odnosno vanjske nagrade koje Bog dodjeljuje pojedinim ljudima (Norlin, 2020). U tom kontekstu Spevak (2003) ističe kako znanje treba cirkulirati na pouzdan i brz način zato što je ono namijenjeno djeci za koju se smatra da su nosioci reforme svijeta i simboli svega što je dobro i neiskvareno.

Komenski je isticao da treba postojati univerzalna metoda poučavanja kojom je moguće podučavati sve predmete i sve jezike. Kritizirao je dotadašnje obrazovanje, odnosno koncept nastave, ističući da su učenici učili sadržaj, odnosno jezike, bez istinskog razumijevanja. Oni su bili primorani učiti sadržaj različitim metodama koje su varirale ovisno o školi i učitelju. Kao rješenje istaknutih nepravilnosti, Komenski napominje da se riječi ne bi trebale poučavati i učiti odvojeno od predmeta na koji se odnose. Nije dovoljno napamet učiti određeni sadržaj, već je potrebno ostvariti potpuno razumijevanje istog (Dent, 2021).

Smatram da primjena takozvane univerzalne metode nije nužno ispravan pristup. Naime, kao što i sam Komenski napominje, svako dijete ima različite sposobnosti i potrebe. Samim time potrebno je pronaći adekvatnu metodu za pojedini razred uzimajući u obzir klimu koja u njemu vlada. Jelavić (1994) ističe kako ne postoji univerzalna metoda koja je uspješno primjenjiva u svakom kontekstu, posebice u današnje vrijeme kada se sve više u središte obrazovnog procesa stavlja učenik.

Prema Komenskom, djeca se nalaze u procesu spontanog razvoja te se u skladu s time od njih može očekivati samostalno učenje i samostalno odrađivanje vježbi. Upravo zato on kritizira pretpostavku koja govori da se obrazovanje može svesti na mnemički, eksterni i verbalni prijenos informacija, odnosno znanja, s riječi nastavnika na um učenika. On napominje da navođenje primjera mora prethoditi učenju pravila jer jedino kroz nastalu akciju možemo ukazati na okolnosti pod kojima je ista nastala. U obrnutom slučaju, pravilo može biti krivo shvaćeno i protumačeno, a samim time ni primjeri neće biti ispravni (Prkosovački i Vukasović, 2019).

Za učenike je važno da otkrivaju uzročno-posljedične veze, kako bi mogli istinski razumjeti određeni koncept. Komenski smatra da se nikoga ne bi trebalo prisiljavati da napamet uči sadržaj koji mu nije jasan jer to nema nikakvog smisla niti svrhe. Učenici moraju biti sposobni prenositi stečena znanja, a to je moguće jedino ako razumiju određeni sadržaj. Zato je potrebno napraviti odmak od ustaljenih obrazaca, odnosno šablonizma i verbalizma koji su karakteristika sholastičke nastave (Mihajlović i Jenjić, 2019).

Mišljenja sam da učitelji trebaju, kao što Komenski ističe, promicati koncept učenja s razumijevanjem. Prakticiranje spomenutog omogućuje učenicima da stečeno znanje primjenjuju u konkretnim životnim situacijama. Nažalost, učenici nerijetko uopće ne shvaćaju svrhu nastavnog sadržaja koji uče, a samim time ne mogu biti niti zainteresirani za isti. Vrdoljak i Vlahović-Štetić (2018) u svome radu izdvajaju rezultate brojnih istraživanja koji govore da strategije učenja imaju učinak na ocjene učenika. Konkretno, rezultati istraživanja provedenog od strane Disetha (2011) ukazuju na pozitivnu korelaciju usvajanja znanja i dubinskih strategija (učenje s razumijevanjem), odnosno negativnu korelaciju između usvajanja znanja i površinskih strategija (učenje napamet).

3.4. Odnos između učenika i učitelja

Što se tiče učitelja, Komenski smatra da on treba posjedovati određene vrline koje su neophodne kako bi optimalno mogao obavljati svoju ulogu. S obzirom da učitelj predstavlja svojevrsan uzor učenicima, on treba biti moralan, pobožan, ljubazan i srdačan kako bi ga djeca mogla zavoljeti. Na taj način, postiže se spomenuta ugodna atmosfera u kojoj se dijete osjeća sigurno i radosno. Molnar i Rejchrtova (1987) napominju da Komenski radi odmak od prijašnjih učitelja koji su težili tome da ih se učenici boje. On je isticao da učenici trebaju zavoljeti svoje učitelje jer se time stvara pozitivna slika prema školi i procesu učenja. Kamenov (2006) ističe da učitelji trebaju učenicima objasniti značaj određenog sadržaja koji se podučava te se potruditi da se proces učenja olakša i prilagodi mogućnostima učenika.

Komenski očekuje od učitelja da je siguran u svoje znanje jer u suprotnom ne može podučavati učenike. Osim toga, on treba bit sposoban i nadaren po pitanju podučavanja, a ujedno i strpljiv prema učenicima kojima je potrebno duže vrijeme da shvate sadržaj. Naposljetku, učitelj treba biti marljiv i uporan u podučavanju te treba biti radostan zbog činjenice da učenike dovodi do izvora znanja u kojemu i on sam uživa (Hošpesová i sur, 2021).

Uloga i zadaća učitelja je da osvijesti učeniku njegovo neznanje kako bi, suočen s takvim priznanjem, učenik bio potaknut i motiviran započeti s učenjem. Komenski napominje da učitelji trebaju gradivo učiniti zanimljivim i privlačnim učenicima jer je njihova zadaća pobuditi interes kod učenika, za koji se pretpostavlja da je urođen. Učitelj ne bi trebao biti podređen mehaničkom podučavanju i reprodukciji znanja jer ga spomenuto čini beznačajnim i lišenim svake vrijednosti u kontekstu nastave (Batista, 2017).

Komenski posebno kritizira one učitelje koji imaju nerealna očekivanja od učenika te pred njega stavljaju nedostižan cilj koji nije u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima. Učitelj treba biti izuzetno strpljiv i treba razumjeti da je učenicima potrebno određeno vremensko razdoblje kako bi mogli pokazati određeni napredak i rezultat procesa učenja. Pritom, treba imati na umu da je svako dijete drugačije i da u skladu s time zahtijeva odgovarajući pristup. Ukoliko se dijete požuruje i prisiljava na nešto, utoliko će ono stvoriti određenu averziju prema učenju, školi i učitelju. Komenski, u svome djelu *Velika didaktika*, napominje da učitelj treba posjedovati samopouzdanje i sigurnost kako bi mogao potaknuti učenike na postizanje rezultata i dostizanje postavljenih obrazovnih ciljeva. On ima zadaću podučavati učenike svemu, u skladu s pansofijskom idejom, a to postiže na način da koristi brojne primjere iz svakodnevnoga života. Što se tiče provjere naučenog, Komenski ističe da učitelj treba zamoliti nekog od učenika da ponovi ono što je rečeno. Ako učitelj uoči da je učenik pogriješio, treba mu na smiren i dobronamjieran način ukazati na pogrešku i ispraviti ga (Hošpesová i sur, 2021).

Što se tiče učenika, Komenski naglašava da se treba uvažavati njihova različita priroda. Svako dijete je posebno i individua za sebe (Spevak, 2003). Nadalje, Komenski ističe važnost poznavanja razvojnih faza djeteta, odnosno učenika. Prvom fazom smatra razdoblje u kojemu dijete vođeno osjetilima pokušava spoznati i razumjeti svoju okolinu. U sljedećoj fazi se potrebno usredotočiti na djetetovu maštu i pamćenje jer se njegov razvoj odvija iznutra. Kada je riječ o posljednjoj fazi, Komenski je tvrdio da su tada učenici spremni promišljati o apstraktnijim konceptima. U skladu s navedenim, on je smatrao da se različite škole ne bi trebale baviti različitim predmetima, već da bi iste predmete trebale tretirati na različite načine

kako bi se učenicima pristupilo u skladu s postojećim okolnostima i pripadajućim razvojnim fazama (Dent, 2021). S tim u vezi, moguće je zaključiti kako je odabir metode poučavanja ključan kako bi se učenicima pristupilo na optimalan način. Prema Batista (2017). Komenski ističe da ako učenik ne iskazuje želju i interes prema učenju, za to su odgovorne škole, odnosno učitelji koji nisu uspjeli pobuditi njegov urođeni potencijal.

U suvremenom školstvu, ali i svijetu općenito, društvena očekivanja svih pojedinaca u konstantnom su porastu. Samim time, od učitelja te ostalih školskih stručnih suradnika, očekuje se kontinuirano unaprjeđenje i usavršavanje u skladu s promjenama koje se ubrzano događaju. Smatram da je vrlo važno unaprijed odrediti koje kompetencije, ali i osobine ličnosti treba posjedovati svaki učitelj kako bi njegovo djelovanje bilo što produktivnije, a učenici zadovoljni. Vanek i sur. (2021) navode neke od karakteristika „kvalitetnog“ učitelja poput humanosti, hrabrosti, skromnosti, duhovitosti, mudrosti, otvorenog uma, samokontrole, socijalne odgovornosti, upornosti, razboritosti, profesionalnosti itd. Stava sam da učitelj prvenstveno treba voljeti svoj posao i uživati u onome što radi kako bi mogao prenijeti zadovoljstvo i na učenike. Pored toga, nastavnik treba uspostaviti autoritet među učenicima kako bi mogao uspješno vladati razrednim ozračjem u skladu s razvijenim pedagoškim taktom.

3.5. Disciplina

Prema Svobodi (2010), J. A. Komenski, vođen pansofijskom slikom svijeta, bio je protivnik nasilja, sukoba i ratova. On je težio postizanju harmonije svih naroda te ga zbog toga nerijetko nazivaju prvim paneuropljaninom (Svoboda, 2010). Komenski je uvijek isticao kako prezire tjelesno kažnjavanje, što je bilo mišljenje koje se u to doba pobijalo. On se držao stava da se nikakav oblik nasilja ne bi trebao provoditi kada je riječ o obrazovanju. Smatrao je da će učenici biti zainteresirani za gradivo ako je ono pripremljeno na kvalitetan način. S tim u vezi, moguće je zaključiti kako nisu učenici krivi ako se u njima ne pobudi interes prema određenom sadržaju, a samim time ne bi trebali ni biti kažnjeni (Dent, 2021). Komenski je smatrao da tjelesno kažnjavanje pobuđuje određenu vrstu otpora učenika koji time vezuju loša sjećanja uz pojam obrazovanja i škole, što zasigurno ne bi trebao biti slučaj. U slučaju da je nezaobilazno primijeniti određeni vid discipline, Komenski preporuča pokoju oštriju riječ i upozorenje pred ostatkom razreda (Dent, 2021).

Imajući na umu prethodno spomenuto fizičko nasilje u školama, istaknula bih da se u suvremenome školstvu nerijetko progovara o toj temi. Komenski se je bazirao na fizičko nasilje koje se sprovodi od strane učitelja, a zanemario je nasilje koje se događa među učeničkom populacijom. Naime, vršnjačko nasilje u različitim oblicima je čest problem u današnjim

odgojno-obrazovnim ustanovama. Nedimović i Biro (2011) ističu da se brojni teoretičari i istraživači bave upravo tim problemom za koji se smatra da je odraz globalne situacije u društvu. Svakako smatram da je to veoma ozbiljan problem današnjice te da se treba intenzivnije educirati po tom pitanju kako bi se prevenirala nepoželjna ponašanja i pružila adekvatna podrška učenicima koji su žrtve bilo kakvog oblika nasilja.

Iako je Komenski žestoki protivnik tjelesnog kažnjavanja u sklopu obrazovanja, on se protivi i permisivnom stavu koji u potpunosti zanemaruje provođenje discipline. On nastoji postignuti određeni balans te se zalaže za brižan, ali dosljedan odnos prema djeci. Pritom je važno imati na umu pansofijsku ideju kojom je istaknuto da se učenike i njihovu ličnost treba poštovati i uvažavati (Mihajlović i Jenjić, 2019).

Kada je Komenski govorio o disciplini, često je spominjao metaforu: „voda na mlin“. On je o disciplini govorio kao o aktivnoj sili koja omogućava skladno funkcioniranje škole; ako se ukloni voda iz mlina, on će se zaustaviti zato što mu je oduzeta snaga pokreta. On je isticao da je cilj discipline ukazati na nepoželjno ponašanje učenika te spriječiti ponavljanje istog. Učeniku je potrebno objasniti što nije u redu „očinskim“ pristupom, kako bi on znao da je to za njegovo dobro (Norlin, 2020).

Za održavanje reda, odnosno provođenje disciplinskih mjera, zadužen je učitelj koji treba biti u stanju savladati to umijeće. Od učitelja se očekuje da podučava, motivira, ali i kažnjava učenike, ako je to potrebno. Komenski je specificirao nekoliko strategija kojima je moguće usmjeriti i potaknuti učenika, a to su: pronalazak ravnoteže i prilagodba tempu rada učenika, uspoređivanje učenika i izdvajanje učenika koji mogu poslužiti kao uzor ostalima, organiziranje i održavanje natjecanja na kojima će se učenici natjecati za mjesto u klupi ili za bolju ocjenu (Norlin, 2020).

Što se tiče pitanja postizanja i održavanja discipline u razrednom ozračju, smatram da je od krucijalne važnosti prepoznati potencijalni uzrok nepoželjnog ponašanja kod učenika kako bi se isto moglo prevenirati. Naime, učitelj treba znati razlikovati vrste uzroka nediscipliniranosti učenika kako bi optimalno reagirao u danom trenutku. Andrić i Čudina-Obradović (1996) ističu tri potencijalna uzroka nepoželjnog ponašanja učenika, a to su: fiziološke osobine učenika (sklonost agresiji i impulzivnosti zbog slabe mentalne razvijenosti), ozračje u razredu/školi (loš odnos među učenicima, loš odnos s učiteljem, nekvalitetna suradnja s roditeljima, neutvrđena pravila) te emocionalno stanje učenika (nezadovoljavanje potreba djeteta u skladu s njegovim očekivanjima).

3.6. Moralni odgoj

Komenski je kritizirao tadašnje škole zato što je njihov fokus bio učenje jezika i znanstvenih vještina, dok je ulaganje napora u postizanje ispravnog i moralnog društva stajalo po strani. Prema njegovom mišljenju, škole predstavljaju stup vjerskog i moralnog ponašanja kod učenika, a u ovome slučaju samo površinski obavljaju tu zadaću (Norlin, 2020).

Komenski je težio tome da učenici bivaju podučavani ispravnom i etičkom ponašanju u društvu. Naravno, ovdje je podrazumijevao da učenici stječu određene vrline i kodekse ponašanja. On je djetinjstvo smatrao razdobljem koje je karakterizirano čistoćom, poslušnošću, skromnošću i koje je najinformativnije razdoblje kada je riječ o učenju i moralnom ponašanju. S tim u vezi, potrebno je uložiti napore kako dijete ne bi krenulo pogrešnim putem, a primarno mjesto djetetove socijalizacije upravo je obitelj (Krulj, 2020).

Naglašavao je razliku između područja jezika i znanosti od područja odgoja koje je vezano uz moral i pobožnost. Posljednje je smatrao važnijim zato što je znanje sredstvo, a ne krajnji cilj sam po sebi. Komenski je isticao da je potrebno podučavati sve vrline, jer ukoliko izostane nešto što je važno, rezultat neće biti skladan. Kao najvažnije vrline on izdvaja: razboritost (dijete treba znati procijeniti situacije oko sebe te vježbati samokontrolu, dijete treba promišljati prije postupka i odabrati najbolje moguće rješenje, dijete treba postati gospodar svojih postupaka), umjerenost (dijete treba biti umjereno u jelu, piću, spavanju, budnosti, govoru, šutnji...), pravednost (kod djece je potrebno potisnuti sebičnost i samoljublje kako bi mogli „služiti“ što većem broju ljudi) te hrabrost. Osim toga, dijete ne bi trebalo biti lijeno i nepristojno (Krulj, 2020).

Promatrajući današnje društvo uočavam svojevrsnu krizu moralnih vrijednosti. Didaktika i pedagogija kao znanosti trebaju intenzivno raditi na pitanju eliminacije nemoralnih osobina koje su vrlo česte čak i kod današnje djece, odnosno učenika. Jukić (2013) ističe da je u današnje vrijeme slaba točka škole upravo razvoj i njega temeljnih moralnih vrijednosti koje se javljaju kao posljedica globalizacije i ubranog načina života. Osim toga, važno je napomenuti da se u današnje vrijeme, baš kao i u vrijeme kada je djelovao Komenski, naglasak stavlja na obrazovanje, dok se odgoj zanemaruje. Smatram da spomenuto nipošto ne bi trebao biti slučaj zato što znanje nije dovoljno kako bi se donijela ispravna odluka te kako bi se adekvatno djelovalo. Učenici trebaju biti intelektualna bića, ali ujedno moraju biti i moralna bića koja odgovorno postupaju prema sebi i prema ostatku društva.

4. Najpoznatija djela J.A. Komenskoga

Jan Amos Komenski pisao je uglavnom na latinskom jeziku. *Grammaticae facilioris praecepta* je njegovo prvo djelo koje je napisao 1616. godine, s namjerom da svojim tadašnjim učenicima olakša učenje gramatike. Nedugo zatim nastala su njegova djela; *Leges illustris scholae Lesnensis*, *De sermonis latini studio* te *Didactica disseratio*. Nadalje, Komenski je napisao djelo *Paradisus ecclesiae renascentis*, koje je bilo sačinjeno od dva dijela; *Didactica generalis*, koja je predstavljala teoretski dio te *Didactica specialis*, koja je predstavljala praktični dio. Spomenuto je rezultiralo nastankom *Velike didaktike* odnosno *Didactica Magna*. Nažalost, Komenski nije doživio tiskanje ove knjige na latinskom jeziku (Čapek, 1981). Neizostavno je spomenuti i *Orbis sensualium pictus* (1654.), enciklopediju, odnosno rječnik koji predstavlja prvo djelo vezano uz rani i predškolski odgoj (Serdar, 2013). Ostala njegova djela su: *lanua linguarum reserata*, *Vestibulum linguae*, *Methodus linguarum novissima* (podijelio nastavu na tri dijela s obzirom na dob učenika), *Schola pansophica*, *De cultura ingeniourum*, trilogija *Eruditio scholastica*, *Diogenes cynicus redivivus* (Čapek, 1981).

4.1. Prikaz djela *Velika didaktika*

Na samom početku, potrebno je izdvojiti njegovo najpoznatije pedagoško djelo *Velika didaktika*. U ovome djelu Komenski se dotiče opće pedagogije, teorije odgoja, školskog sustava i posebne metodike. On ga naziva svojevrsnim uputstvom za poučavanje, a kao glavni zadatak škole izdvaja stvaranje moralne i religiozne individue. Ugledajući se na renesansne filozofe, smatrao je da su uspješni samo oni pedagozi koji se ugledaju na prirodu. Vezano uz spomenuto, u *Velikoj didaktici* se spominje tzv. prirodni princip koji podrazumijeva određeni razvojni put odnosno redosljed zbivanja procesa, kako u prirodi, tako i prilikom odgoja djeteta (Komenski, 1954). Iz njegovih se spisa mogu iščitati i prepoznati brojna pitanja na koja odgovor trebaju pronaći suvremeno društvo, ali i pedagogija. Samim time, Komenski je djelom *Velika didaktika* pokušao dati odgovor na sva potencijalna pitanja i nedoumice koje se tiču čovjeka i njegovog osobnog rasta i razvoja.

Komenski je u *Velikoj didaktici* vrlo često djecu, odnosno učenike uspoređivao s biljkama i životinjama. Uspoređivao je odgoj i obrazovanje s pripitomljavanjem životinja, a učenike je izjednačavao s voćkama koje daju plodove kada se o njima poljoprivrednik adekvatno brine. Spomenuta metafora govori kako je za uspjeh učenika odgovoran učitelj koji treba prilagoditi način poučavanja svakom učeniku (Trujillo, 2020).

Kako bi se održao određeni red u bilo kojoj aktivnosti, ali i životu općenito, potrebno je postaviti i pridržavati se određenih pravila, odnosno načela. Komenski je po tom pitanju postigao veliki doprinos u području odgojno-obrazovnog rada jer je postavio brojne zakonitosti i načela za buduću praksu. Spomenuto proizlazi iz predmeta i cilja obrazovanja i odgoja, a teži se usklađivanju istih s različitim psihofizičkim razvojem svih učenika kako bi se omogućilo ostvarivanje svih potencijala svakog učenika ponaosob (Krulj, 2020).

Prema (Tomčić, 2019), Komenski je uspostavljanjem zakonitosti nastojao nastavni rad objediniti u funkcionalnu cjelinu, koristeći načela kao svojevrsni regulator procesa. On je izdvojio deset glavnih načela odnosno principa koje naziva temeljima procesa učenja i poučavanja:

1. Proces učenja treba otpočeti prije nego što duhovi iskvare
2. Proces učenja će lako napredovati ako se zbiva nakon potrebne pripreme duhova
3. Proces učenja treba teći od općeg prema pojedinačnom
4. Proces učenja treba teći od lakšega prema težemu
5. Za vrijeme procesa učenja i poučavanja nitko se ne treba opterećivati suvišnošću onoga što treba biti naučeno
6. Za proces učenja je potrebno određeno vrijeme, treba biti strpljiv i polako napredovati
7. Procesu učenja i poučavanja će lakše napredovati ako se duhovi ne prisiljavaju ni na što čime oni u suštini ne teže svojom voljom, niti na ono što nije primjereno njihovoj dobi
8. Procesu učenja i poučavanja će biti kvalitetni ako je u tim procesima stavljen naglasak na osjetila
9. Proces učenja će lakše napredovati ako se radi o sadržaju čija je uporaba očigledna
10. Ukoliko se sve odvija po jednakoj trajnoj metodi poučavanja, utoliko će proces učenja lakše napredovati (Tomčić, 2019).

Komenski je postavio određena načela koja su postojana i u današnje vrijeme. To su načelo očitosti, načelo postupnosti i načelo sustavnosti. On je isticao da je učenike potrebno potaknuti da samostalno razmišljaju te dolaze do rješenja. Zalagao se za to da učenici trebaju spoznati stanje stvari, a ne slušati mišljenja i izjave ostalih. Samim time, potrebno je doživjeti svijet oko sebe svim osjetilima, a ne samo vidom. Spomenuto je nazvano „zlatnim pravilom“ te vrijedi za jedno od najpopularnijih didaktičkih načela kroz čitavu povijest. Komenski je istaknuo da učenik najbolje razumije određeni sadržaj ako on pritom koristi svoja osjetila. Osim toga, znanje koje se steklo aktiviranjem osjetila kvalitetnije se i trajnije zadržava u pamćenju (Komensky, 1954).

Teodosić (1961) napominje da primjena načela očitosti, odnosno očiglednosti znači slijediti put od jednostavnijeg, tj. konkretnog prema složenijem. Na taj način oslanjamo se na osobnu percepciju predmeta te isto povezujemo s prethodnim iskustvima koja su pohranjena u našem pamćenju. Uporaba različitih audiovizualnih pomagala u današnje vrijeme omogućava aktiviranje učenika i njihovo bolje percipiranje sadržaja odnosno gradiva (Krulj, 2020).

Što se tiče načela sustavnosti, Komenski je isticao da gradivo treba biti jasno organizirano i da se treba izdvojiti ono što je ključno. Samim time, treba se poštovati određeni redoslijed kako bi se moglo omogućiti i postići logično povezivanje sadržaja i nadograđivanje novog znanja na prethodno usvojeno (Krulj, 2020). Komenski ističe da se treba započeti s elementarnim znanjima, gdje naglasak stavlja na upoznavanje s primjerima, a tek kasnije s teoretskim dijelom.

Načelo postupnosti je potrebno uzeti u obzir prilikom izrade nastavnog plana i programa. Spomenuto omogućuje učiteljima da prate postignuća učenika i razinu usvojenosti njihova znanja. Osim toga, uporabom tog načela učenici mogu uočiti razliku između onoga što je ključno i onoga što je „manje važno“ (Krulj, 2020).

Komenski je napominjao da je potrebno ukloniti sve prepreke koje mogu potencijalno ometati dijete u radu. Također, važno je da se djecu istovremeno ne opterećuje i ne zamara previše različitim sadržajima jer će na taj način samo potaknuti zbunjenost i nerazumijevanje. „Baš kao kad bi obučar naumio da načini šest ili sedam cipela u isti mah, te bi pojedine, jednu za drugom, sad uzimao u ruke sad ostavljao na stranu“ (Zaninović, 1985, str. 95).

Komenski u *Velikoj didaktici* upozorava učitelje da izbjegavaju učenje napamet i diktate, ukoliko prethodno ne objasne sadržaj učenicima i daju im primjere iz svakodnevnoga života koji omogućuju dublje razumijevanje samoga koncepta. On napominje da se prvo treba postići razumijevanje kod učenika, a tek onda razvijati pamćenje; u suprotnom se učenicima otežava sam proces. Učitelj treba poznavati sve puteve koji vode prema razumijevanju i pritom ih pravilno koristiti (Komensky, 1954).

Komenski govori o važnosti davanja cjelokupnog okvirnog pregleda određenog predmeta prije nego što se krene s poučavanjem i predavanjem njegovih pojedinosti. „Svaki jezik, nauka i vještina predaje se u najjednostavnijim osnovama kako bi se mogla shvatiti njihova cjelokupna slika“ (Zaninović, 1985, str. 97). Također, potrebno je i pripremiti učenike na određeni sadržaj te je potrebno uočiti mogućnost povezivanja njihova prethodno stečena znanja s novim sadržajem. Ukoliko učenik biva poučavan primjerima iz svakodnevnog života i dobiva smislenu

objašnjenja, utoliko će i samostalno moći objašnjavati pojedini sadržaj u budućnosti (Zaninović, 1985). Također, J. A. Komenski napominje da sve što se započne treba privesti kraju, kako bi imalo smisao. On ističe da učitelj, a i učenici, trebaju biti strpljivi i dosljedni procesu kako bi se mogao postići napredak te kako bi učenik mogao dostići cilj učene, moralne i pobožne osobe. Pritom je izrazito važno da se škola nalazi na mirnome mjestu i da u blizini nje nije prisutno nešto što bi moglo odvući pažnju učenika. Osim toga, učenicima ne treba dopuštati izostajanje iz škole (Zaninović, 1985).

Velika didaktika je specifičnog pedagoškog karaktera, uzimajući u obzir da u njoj Komenski iskazuje svoju misao kroz određenu teorijsku podlogu koja je pritom ojačana obrazovnom praksom. Ovo djelo sadržava 33 poglavlja, a prvih 14 karakterizira filozofsko-religiozna doktrina Komenskog. Tu se naglašava da je čovjek središte svemira te da se on treba odgajati od svoje najranije dobi kako bi stekao optimalnu razinu obrazovanja. Od 15. do 19. poglavlja autor je usredotočen na objašnjavanje temeljnih prirodnih elemenata koji bi mogli imati pozitivan utjecaj na školsku metodiku te pronalazak općih zakonitosti procesa učenja i poučavanja. Potom, od 21. do 26. poglavlja, Komenski se posvećuje metodama za razvoj tehničkih vještina učenika kao i poučavanje jezika, etike, discipline i pobožnosti. Nadalje do zadnjeg poglavlja autor iskazuje svoje ideje o organizaciji škole sukladno dobi učenika; materinska škola (0.- 6. godine), škola za materinji jezik (od 6.- 12. godine), latinska odnosno srednja škola (od 12.-18. godine), akademsko obrazovanje (od 18.- do 24. godine) (Maviglia, 2016).

Na završetku knjige Komenski govori o sredstvima koja su potrebna kako bi se njegova zamisao mogla krenuti primjenjivati u praksi. Izražava želju za time da njegove riječi ne ostanu samo riječi, već se nada tome da će se one sprovesti u djelo. Pritom ukazuje i na potencijalne prepreke koje se mogu javiti poput nedovoljnog broja nastavnika metodičara koji bi mogli na kvalitetan način provoditi njegovu zamisao te pitanja financiranja nastavnika. Komenski uočava i problem siromašnih roditelja koji nemaju vremena za školu, onih koji su školovani na „staromodan“ način te onih koji se boje svega što je novo i nepoznato (Komenski, 1954).

Komenski naglašava i važnost uloge vladara zemlje prilikom provođenja određenih odgojno-obrazovnih zamisli. On ističe kako je izrazito važno da se pruža određena potpora od strane države. Važno je i da roditelji prihvate novonastale ideje i koncepcije, kao i odgajatelji i učitelji kojima je dato povjerenje od strane roditelja. Komenski se obraća i ostalim znanstvenicima te ljudima koji su obrazovaniji od njega da prihvate njegove ideje jer je stanje

ozbiljno. Naposljetku se obraća i Bogu, moleći za čisto i veselo srce kako bi mogli slijediti njegovoj slavi (Komensky, 1954).

Iako je Komenski napisao *Veliku Didaktiku* vrlo jednostavnim stilom, bez imalo stručnih izraza, smatram da je njezin sadržaj itekako relevantan kada je u pitanju današnja didaktika, ali i pedagogija. Spomenuto omogućava da prosječni čitatelji mogu razumjeti svrhu odgoja i obrazovanja, ali i života uopćeno. Komenski daje konkretne savjete za praktičan rad te ih potkrjepljuje primjerima iz svakodnevnog života dajući dodatna pojašnjenja. U ovome djelu, on progovara gotovo o svim pitanjima koja predstavljaju predmet suvremene didaktike poput nastavnog sadržaja, organizacije nastavnog sustava, korištenju pomagala u nastavi itd. Unatoč mnogobrojnim promjenama i napretku u obrazovanju, ideje J. A. Komenskog koje je predstavio u Velikoj didaktici ostaju relevantne. Primjerice, u današnje se vrijeme mnoge zemlje bore za ideje o inkluziji, individualizaciji i prilagodbi obrazovanja koje je dostupno svim građanima.

4.2. Prikaz djela Informatorijum za materinsku školu

Drugo važno djelo Komenskoga je *Informatorijum za materinsku školu* koje se smatra prvim djelom predškolske pedagogije. U samome uvodu, on napominje da je ovo djelo namijenjeno roditeljima, skrbnicima, učiteljima, odgajateljima i svima onima koji su u doticaju s djecom te im sugerira kako bi trebali postupati prilikom odgoja. Pritom ističe tri najvažnije stavke: „ 1) Kako je veliko i dragocjeno blago povjereno svima kojima su djeca povjerena na čuvanje, 2) za što su im povjerena i kako i čemu ih treba učiti, 3) da bez rukovođenja i vježbanja djece roditelj uopće ne može biti“ (Komenski, 1980).

U prvome poglavlju Komenski ističe važnost i vrijednost djece koja je neprocjenjiva te neusporediva s materijalnim stvarima i idolopoklonstvom (Kolesarić, 2018). „Zlato i srebro i drago kamenje idu iz ruke u ruku, nisu ničije vlasništvo, već zajednički svima, a svako dijete daje se roditeljima kao naročiti dar, i to dar tako naročit, da im ga nitko na svijetu odreći i uzeti ne može, pa čak ni oni sami sebi; zato što je to njihovo nepromjenjivo nasljedstvo“ (Komensky, 1980, str. 19).

Što se tiče drugoga poglavlja, Komenski započinje tezom da roditelji nisu dužni djecu učiti samo radnjama kojima zadovoljavaju primarne tjelesne potrebe poput pića i jela. On napominje da roditelji trebaju kontinuirano raditi na duhovnom razvoju djeteta jer su razmišljanje i duša najvažniji dijelovi svakoga čovjeka te da se u skladu s time njima treba pridavati najviše pozornosti. Također, on ističe kako je mudra osoba sposobna razumno djelovati u skladu sa svojim dostojanstvom i moralom što je zapravo i cilj samoga odgoja.

Komenski ovo poglavlje završava razmišljanjem da je sretan onaj roditelj koji uspije usaditi prethodno spomenute vrline i vrijednosti kod svojega djeteta (Kolesarić, 2018). On ističe da „tko ima djecu koja uspijevaju u ovim stvarima, taj ima raj u svojoj kući“ (Komensky, 1980, str. 21).

U trećem poglavlju Komenski na veoma zanimljiv način uspoređuje djecu s biljkama. Naime, za njega odgajanje djeteta nalikuje na njegovanje biljke kojoj je potrebno zalijevanje, podupiranje i pažnja, kako bi mogla sazrijeti i narasti. On spominje kako se nekada roditelji nisu smatrali dovoljno sposobnima ili jednostavno nisu imali vremena poučavati djecu, pa su ih stoga povjerali učiteljima/pedagozima/doktorima. S obzirom da su se ovakva mjesta s vremenom krenula nazivati mučionicama, Komenski je zaključio kako su očigledno u pitanju bile osobe koje nisu u potpunosti sposobne i obrazovane kako bi mogle pravilno pristupiti odgoju djece (Kolesarić, 2018).

U četvrtom poglavlju Komenski napominje kako roditelji trebaju od rođenja djecu podučavati i odgajati jer je već prekasno odlagati spomenuto za period kada polaze u školu. Pritom izdvaja da je djecu potrebno podučavati umjerenosti, čistoći odnosno održavanju osobne i prostorne higijene, obzirnosti prema starijim osobama, poslušnosti prema roditeljima, govorenju istinitosti, navikavanju na rad, izbjegavanju besposličarenja, strpljivosti, samokontroli, pristojnosti i manirima, razumnosti i štedljivosti (Komensky, 1980).

Osim navedenog, očekuje se od roditelja da podučavaju djecu i nekim teoretskim elementarnim znanjima poput imenovanja ključnih elemenata, razlikovanja tame svjetlosti i boje kao temeljna znanja optike, razlikovanje i imenovanje Sunca, Mjeseca i zvijezda, upoznavanja s vremenskim jedinicama poput sata, tjedna, mjeseca, godišnjih doba, označavanja i pozicioniranja glavnih događaja iz života kao početak povijesti, znanja o stvarima koje posjeduje kao početak ekonomije. Također, djeca trebaju biti upoznata s time tko je predsjednik općine, tko je sudac i s ostalim što je vezano uz osnove politike. Djeca trebaju biti upoznata i s pojmovima dijalektike (raspoznavati što je pitanje, a što je prikladan odgovor), aritmetike, geometrije, muzike, jezika i gramatike (razgovijetan razgovor), retorike. Ovo poglavlje Komenski zaključuje mišlju da je s djecom potrebno raditi od njihova rođenja (Komensky, 1980).

U petom poglavlju *Informatorijuma za materinsku školu* Komenski ističe važnost očuvanja tjelesnog zdravlja. Komenski smatra odgovornima roditelje koji trebaju dijete poticati na fizičku aktivnost te pratiti njihovo zdravstveno stanje s obzirom na činjenicu da ona u toj

dobi nisu spremna na samostalnost u tome smislu. S tim u vezi, on izdvaja pojedine naputke i uglavnom se obraća majkama. Započinje progovaranjem o adekvatnoj brizi za vrijeme trudnoće, pri čemu ističe nužnost obraćanja pažnje na prehranu te kontrolu emocija. Također, on napominje da trudnica ne bi trebala besposličariti jer time lijenost prenosi na dijete (Komensky, 1980).

Komenski napominje da bi isključivo majke trebale dojiti svoje dijete, suprotno se protiviti prirodi, škodi djetetu te narušava majčin moral i čestitost. Spomenuto opravdava činjenicom da i životinje othranjuju svoje mladunce na vlastitim prsima. Za djecu je zdravije da se hrane majčinim mlijekom jer na taj način preuzimaju ćud svoje majke. Međutim, postoje dva slučaja u kojima se ne preporuča prethodno navedeno. Prvi slučaj odnosi se na to da majka boluje od prenosive bolesti, a drugi slučaj odnosi se na to da je majka sklona nepoželjnim ponašanjima i navikama (Komensky, 1980).

Kada dijete poraste potrebno je obratiti pažnju na njegovu prehranu kako bi se očuvalo njegovo zdravlje. Osim toga, potrebno je djetetu osigurati topao i ugodan dom u kojemu se može bezbrižno igrati. Važno je voditi računa o higijeni prostora kako bi dijete od malih nogu uočilo da je ispravno održavati dom urednim. Komenski ističe da je djecu potrebno poticati na fizičku aktivnost, ali da se ne smije zanemariti ni komponenta pružanja ljubavi i pažnje, što je izuzetno važno kako bi se dijete osjećalo voljenim i prihvaćenim (Komensky, 1980).

U šestom poglavlju, Komenski se usredotočuje na pojmove mudrost i razum. On objašnjava koja su ponašanja karakteristična za određenu dob djeteta te daje savjete i načine na koje se može vježbati razum kod djece. Komenski naglašava da su upravo roditelji ti koji trebaju raditi na prethodno navedenom. Oni trebaju obratiti pažnju na društvo djeteta te pravovremeno reagirati ako uoče nešto nepoželjno u istom (Komensky, 1980).

Što se tiče sedmoga poglavlja, Komenski ističe da roditelji trebaju obratiti pažnju kako se ponašaju u blizini svoje djece jer su ona sklona imitiranju i oponašanju. Također, djecu je potrebno poticati na igru te ih je potrebno podržavati u istoj. Ponekad je čak prihvatljivo dopustiti da dijete pogriješi kako bi moglo spoznati što je dobro, a što nije. Dijete treba biti radoznalo te zaigrano jer je to dokaz njegova zdrava tijela i svježega duha. Osim toga, igra i oponašanje ljudi oko sebe djeteta na neki način pripremaju za svakodnevne situacija i budući život (Komensky, 1980).

Osmo poglavlje posvećeno je objašnjavanju razvoja govora kod djeteta ovisno o njegovim godinama. Komenski napominje da su razum i govor jedino po čemu se ljudi razlikuju

od životinja. Međutim, na njima je potrebno raditi i uložiti dodatan napor, kako bi se ostvario pun potencijal svakoga djeteta. Kako i sama priroda nalaže, potrebno je započeti s jednostavnijim riječima poput mama ili tata. Kada dijete poraste roditelji ne bi trebali pojednostavljivati riječi i tepati djetetu, već bi trebali pravilno i razgovijetno izgovarati riječi jer će dijete ponavljati za njima. U spomenutome mogu pomoći i razne pjesmice pomoću kojih djeca lakše pamte. Neizostavno je spomenuti i neverbalnu komponentu jer njome djeca komuniciraju prije nego što uopće progovore (Komensky, 1980).

U devetom poglavlju Komenski daje naputke za uspješno usađivanje vrlina i moralnog ponašanja kod djeteta. Kao glavne stavke izdvaja: pravovremeno i oprezno upućivanje, umjerenu disciplinu te osobno posjedovanje vrlina te moralno ponašanje. Djeca su sklona oponašanju te sama po sebi ne znaju što je dobro, a što loše. Zato su roditelji odgovorni da ih usmjere i ukažu ukoliko dijete napravi nešto neprimjereno. Ponekad je potrebno i kazniti dijete, ali jednako je važno i pohvaliti ga ako uoči svoju pogrešku i napravi ispravnu stvar. Pritom nije poželjno da roditelji iskazuju agresiju i nasilno ponašanje jer time samo bude strah kod djeteta (Komensky, 1980).

Deseto poglavlje odnosi se na pohađanje škole. U prvim godinama djeteta Komenski preporuča da je odgoj povjeren prvenstveno roditeljima zato što će mu se oni u potpunosti posvetiti (barem bi tako trebalo biti) te će dijete biti bezbrižnije. Iako on navodi šest godina kao dob za kretanje u školu, napominje kako je svako dijete različito: „I zato iako bi neke rane glave prije vremena htjele letjeti bolje ih je malo zadržati, nego ih pustiti, a kamoli tek tjerati“ (Komensky, 1980, str. 52). On navodi znakove pomoću kojih je moguće procijeniti je li dijete spremno za školu; ako dijete zna ono što se podrazumijeva u sklopu materinske škole, ako dijete obraća pažnju na pitanja koja mu bivaju postavljena te daje smislene odgovore na ista (Komensky, 1980).

U zadnjem poglavlju Komenski ističe da je odgovornost roditelja adekvatno pripremiti dijete za polazak u školu. Ni u kojem slučaju roditelji ne smiju plašiti djecu te predstavljati školu kao negativno mjesto. Naprotiv, roditelji djetetu trebaju pozitivno govoriti o školi kao o mjestu gdje će steći nove prijatelje s kojima će se igrati i učiti. Osim toga, djetetu je potrebno govoriti o važnosti pohađanja škole te o benefitima koje školovani ljudi posjeduju. Učitelje treba predstaviti kao dobronamjerne osobe prema kojima se dijete treba ponašati s poštovanjem (Komensky, 1980).

Smatram da je djelo *Informatorijum za materinsku školu* izuzetno korisno za sve osobe povezane s odgojem i obrazovanjem, posebice one u predškolskim ustanovama te roditelje koji se žele dodatno educirati na tom polju. Naime, u njemu je Komenski na vrlo jednostavan način ponudio objašnjenja i razne savjete opisujući razne životne situacije koje se svakodnevno događaju u svakoj obitelji. Po mome mišljenju, on je istaknuo sve ono što je bitno kada je riječ o odgoju djeteta. Pozdravljam to što je na prvome mjestu napominjao da su djeca blago svakog roditelja, posebno zato što se, nažalost, u današnje vrijeme vrlo često događaju razne situacije u kojima djeca ostaju nezbrinuta od strane roditelja. Osim toga, smatram da se ovim djelom šalje snažna poruka roditeljima, a to je da oni itekako svojim pristupom i ponašanjem uvelike utječu na svoje dijete iako oni to često ne žele prihvatiti. Prema Mikas (2010), različiti obiteljski faktori, a ponajviše osobnost roditelja, imaju izuzetan utjecaj kada je u pitanju formiranje djetetove osobnosti. Na kraju krajeva, cilj odgoja je, prenoseći ispravne životne vrijednosti, formirati kvalitetnu ličnost odnosno osobnost odgajnika.

4.3. Prikaz djela Orbis sensualism pictus

Djelo *Orbis sensualism pictus* Jana Amosa Komenskog tiskano je 1658. godine, a smatra se prvom slikovnicom. Ona nije namijenjena samo djeci, već i odraslima. Proučavanjem njezina sadržaja moguće je zaključiti da je riječ o ilustriranoj knjizi (Martinović i Stričević, 2011).

Ovo djelo ima motivirajuću ulogu kada je riječ o podizanju raspoloženja djece i poticanja djeteta na koncentriranost i aktivnost što se tiče procesa učenja. Iako je to prilično kratko djelo, u njemu se mogu prepoznati brojne figure i slike koje ukratko predstavljaju cijeli svijet. Iznad svake slike nalaze se pojmovi („Benamungen“) koji doprinose njezinu tumačenju (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Iako se može steći dojam da su poglavlja, odnosno teme ove slikovnice proizvoljne, one su itekako međusobno povezane. Pritom je važno napomenuti da su u samom temelju uočene dvije različite orijentacije; teološka i didaktičko-pedagoška. Što se tiče teološke, ona se temelji na pansofijskoj koncepciji te promiče ideju da je Bog izvor svega. U djelu *Orbis sensualism Pictus* Komenski prikazuje svrhu čovjeka te iskazuje težnju ka unaprjeđenju cjelokupnog čovječanstva i pronalasku puta koji vodi Bogu (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Komenski napominje da je čovjek odgovoran za svoj život kao i za način na koji će ga organizirati. Ukoliko čovjek djeluje moralno i u skladu s određenim etičkim načelima, utoliko mu je omogućen povratak Bogu. Sve treba teći prirodnim tokom i spontano te se ne smije vršiti nikakav vid nasilja. U djelu *Orbis sensualium pictus* nalazi se prikaz svijeta kroz slike koje su

ilustrirane i na izravan i na neizravan način. Pritom Komenski koristi brojne metafore i alegorije, a samo djelo podijeljeno je u dvadeset lekcija i 150 poglavlja (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Na samome početku, Komenski prikazuje abecedu. Nakon toga, objašnjen je odnos svijeta, Boga i stvari koji započinje uspostavljanjem pedagoškog odnosa. Ovdje je cilj prikazati ono što je nevidljivo, poput vrlina ili Boga, vidljivim. Na slici koja prikazuje Boga uočljive su zrake svjetlosti te trokut koji simbolizira trojstvo odnosno jedinstvo (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Ovom slikom poručuje se da je Bog jednostavan i savršen te da je on simbol vječnosti, cjelovitosti i besmrtnosti. Komenski ističe da je upravo Bog središte oko kojega se sve ostalo kreće. Zato je potrebno djecu odmalena poticati na pobožnost kako bi mogli slijediti najispravniji put (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Poslije slike i objašnjenja božanstva, slijede druge teme poput svijeta, neba, zemlje, elemenata, životinja, čovjeka, trgovine, društvenih oblika, kuće, grada, politike, religije te se na kraju nalazi slika „posljednjeg suda“. Time se nastoji objasniti djeci, ali i odraslima da su oni sami odgovorni za svoj život te za posljedice. S tim u vezi, sljedećom slikom na kojoj je prikazana svojevrsna klauzula šalje se poruka da trebaju težiti ka učenju, mudrosti i pobožnosti (Pena, Pineres, Garcia, 2007).

Moguće je zaključiti kako Komenski ovim djelom nastoji poslati poruku da je život bez Boga besmislen. On naglašava da je taj aspekt nezaobilazan u životu svakog djeteta koje je odgajano u skladu s pravim istinskim vrijednostima. Mišljenja sam da je ovo djelo izuzetno kvalitetno ako se fokus stavi na moralne vrijednosti te na razmišljanje da djecu treba odgajati u skladu s činjenicom da su odgovorni za svoje postupke i odluke koje donose u životu. S druge strane, pomalo je diskutabilno kada je u pitanju njegova primjena u suvremenoj didaktici i pedagogiji. Kroz cijelu slikovnicu protežu se i nameću određena religijska uvjerenja koje je Komenski zastupao. Smatram da odgojno-obrazovne ustanove nisu mjesto na kojemu se trebaju nametati ikakva religijska pitanja. Potrebno je stvoriti ozračje u kojemu se sve različitosti poštuju, a sva djeca doživljavaju i tretiraju na jednak način. Moguće je uočiti da se posebno u današnje vrijeme sve više progovara o važnosti prihvaćanja različitosti u društvu. Piršl (2007) ističe da važnu ulogu imaju upravo odgajatelji i učitelji koji bi trebali biti lišeni stereotipa i predrasuda te koji posjeduju interkulturalne kompetencije. Oni bi trebali težiti ka stvaranju

pluralnog ozračja među djecom potičući ih na izgradnju pozitivnih stavova i otvorenosti prema različitostima kako bi se svi osjećali prihvaćenima.

5. Zaključak

U radu je prikazan životopis i djelovanje Jana Amosa Komenskog, s naglaskom na njegov doprinos za razvoj didaktike. Moguće je uočiti kako je vodio prilično dinamičan život koji su obilježila brojna putovanja i selidbe. Vrlo rano prepoznao je osobni interes za odgojem i obrazovanjem te je u skladu s postignućima često bivao pozvan u različite krajeve kako bi širio svoje ideje i nauku. Pišući brojna djela, ostavio je neizbrisiv trag kada je u pitanju razvoj didaktičke misli. On je bio veliki vjernik i rodoljub koji se borio protiv društvene nepravde, zagovarajući ideju obrazovanja koje je dostupno svima bez obzira na različitosti, što je bio važan iskorak za tadašnje doba te vrlo dobra podloga za budućnost školovanja. O njegovoj veličini govori i činjenica da je njegov rad prepoznat i cijenjen diljem svijeta te da su njegova djela prevedena na mnogobojne svjetske jezike.

Komenski je vrlo temeljito progovarao o odgoju i obrazovanju pritom dajući naputke za što adekvatniji pristup djetetu obraćajući se svima onima koji sudjeluju u tom procesu. Moguće je zaključiti da je on bio protivnik nasilja u školama te se zalagao za ideju da je potrebno pobuditi kod učenika zanimanje i ljubav prema školi i učenju. Osim toga, stavljao je naglasak na moralni odgoj kritizirajući prijašnje načine rada koji su spomenuto stavljali po strani. Neizostavno je spomenuti i organizaciju nastave i škole koju je uspostavio, a koja je aktualna i u današnje vrijeme, a to su: stupnjevito i postupno školstvo u skladu s kronološkom dobi učenika, razredno-predmetno-satni sistem, nastavni plan (dnevni, tjedni, mjesečni, godišnji), maturalno putovanje i školsko zvono.

Kao njegovo najznačajnije djelo kada je u pitanju didaktika zasigurno je moguće izdvojiti *Veliku didaktiku* u kojoj je postavio brojna didaktička načela i principe poput načela zornosti, sustavnosti, postupnosti. Osim toga, njegova djela *Informatorijum za materinsku školu* i *Orbis sensualism pictus* su također važna kada je u pitanju priprema djeteta odnosno budućeg učenika za njegovo buduće školovanje, ali i život općenito.

Njegova tadašnja vizija odgojno-obrazovnog sustava gotovo je u potpunosti primjenjiva i u današnje vrijeme te smatram kako bi se njegove pojedine preporuke mogle implementirati u odgojno-obrazovni rad današnjih ustanova postižući uspješne rezultate. Naime, uočljivo je kako i dalje u pojedinim dijelovima svijeta nemaju svi pravo na obrazovanje, što je Komenski osuđivao, te se zalagao za svijet u kojemu se svi školuju jer obrazovanje predstavlja itekako moćan alat u eliminiranju društvenih nejednakosti i općenito svih ljudskih slabosti imajući u

vidu postizanje određenog mira i sklada. Također, ukazivao je na važnost pojedinih aspekata koji nerijetko bivaju zanemarivanim u odgojno-obrazovnim ustanovama poput naglaska na aktivaciju i uporabu svih osjetila djeteta te fizičkog izgleda prostora u kojemu djeca borave. Spomenuto se pokazalo izuzetno utjecajnim kada je u pitanju kvaliteta djetetova razvoja, ali i procesa učenja. S druge strane važno je ukazati i na određene nedostatke kada je u pitanju njegovo djelovanje. Uočljivo je da Komenski u svojim djelima pristrano iskazuje svoja religijska uvjerenja. Smatram da tome nije mjesto u odgojno-obrazovnim ustanovama gdje se treba njegovati objektivnost i interkulturalnost. Osim toga, uočavam pojedine kontradiktornosti kada je riječ o zagovaranju ideje da je svakome djetetu potreban specifičan pristup te zagovaranja univerzalne metode poučavanja. Naprosto, primjena jedne ideje isključuje mogućnost provedbe druge. Ostao je nedorečen po pitanju vršnjačkog nasilja, što je na neki način opravdano uzmu li se u obzir brojna istraživanja koja govore da je isto odraz trenutne globalne situacije u kojoj se društvo nalazi.

S obzirom na sve prethodno navedeno, smatram da je Jan Amos Komenski s razlogom istaknut kao jedan od najznačajnijih umova koji je djelovao na području pedagogije i didaktike kroz cijelu povijest pa sve do danas. Svojim idejama napravio je odmak od ustaljenih praksi koje su se provodile u odgojno-obrazovnom sustavu te je pritom stavio naglasak na sve ono što je, po mome mišljenju, od krucijalne važnosti kako bi sam proces odgoja i obrazovanja bio uspješan.

6. Literatura

1. Andrić, I. (2021). *Didaktički principi: obilježja, povijest, implikacije i recentni trendovi*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
2. Andrilović, V. i Čudina-Obradović, M. (1996). *Psihologija učenja i nastave*. Školska knjiga.
3. Baines, L. (2008). *A Teacher's guide to multisensory learning: Improving literacy by engaging the senses*. ASCD.
4. Batista, D. E. (2017). A didática de Comênio: entre o método de ensino e a viva voz do professor. *Pro-Posições*, 28(1), 256–276. <https://doi.org/10.1590/1980-6248-2016-0101>
5. Čapek, J. (1981). Jan Amos Komensky kao latinist. *Latina et Graeca*, 1(17), 27-36.
6. Čavrak, V. (2013). Obrazovanje za dobro društvo. *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj-jučer, danas, sutra: zbornik radova znanstvene konferencije*, 3-26.
7. de Oliveira Sidou, A. M., de Paula Gonçalves, R. M., Araujo, A. C. B., Lima, C. M. A., & Mota, É. R. L. C. (2022). Didactic in comenius: teaching all things to all men to reform the human condition. *Educacion y Humanismo*, 24(42), 126–143. <https://doi.org/10.17081/eduhum.24.42.5372>
8. Dent, R. A. (2021). John amos comenius: Inciting the millennium through educational reform. *Religions*, 12(11). <https://doi.org/10.3390/rel12111012>
9. Diseth, A. (2011). Self-efficacy, goal orientations and learning strategies as mediators between preceding and subsequent academic achievement. *Learning and Individual Differences*, 21(2), 191-195.
10. Dweck, C. S., Chiu, C. Y., i Hong, Y. Y. (1995). Implicit theories and their role in judgment and reactions: A world from two perspectives. *Psychological Inquiry*, 6(4), 267-285.
11. Hošpesová, A., Novotná, J., Vondrová, N., Moraová, H., & Tichá, M. (2021). From Teacher of Nations to Teacher of Mathematics. *Mathematics*, 9(14), 1583. MDPI AG. <http://dx.doi.org/10.3390/math9141583>
12. Jelavić, F. (1994). *Didaktičke osnove nastave*. Naklada Slap.
13. Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*, 11(3), 401-417.

14. Jukić, T. (2010). Odnos kurikuluma i nastavnog plana i programa. *Pedagogijska istraživanja*, 7(1), 55-64.
15. Kalanj, R. (2005). *Suvremenost klasične sociologije*. Politička kultura.
16. Kamenov, E. (2006). *Vaspitanje predškolske dece*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
17. Kolesarić, P. (2018). Prikaz djela informatorijum za materinsku školu. *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek*, 2 (2). 55-56.
18. Komenski, J. A. (1980). *Materinska škola*. IŠRO „Privredno finansijski vodič“.
19. Komensky, J. A. (1954). *Velika didaktika*. Savez pedagoških društva Jugoslavije.
20. Krulj, J., Vidosavljević, S., & Mladenović, N. (2020). John Amos Comenius: The teacher of nations and the founder of didactic principles. *Зборник Радова Филозофског Факултета у Приштини*, 50(3), 101–121.
21. Lasić, K. (2018). Individualni rad kao pedagoška inovacija u nastavi. *Educa*, 11.
22. Lippman, P.C. (2010). *Can the physical environment have an impact on the learning environment?*. OECD.
23. Lukaš, M., & Munjiza, E. (2014). Education system of John Amos Comenius and its implications in modern didactics. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(31), 32-42.
24. Ljubac Mec, D. (2022), Aktivno učenje u nastavnom procesu. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 1 (1): 155-165.
25. Madl, C. (2017). Le plus européen des Tchèques : Jan Amos Comenius (1592-1670). *La Revue de La BNU*, (16), 96–99. <https://doi.org/10.4000/rbnu.710>
26. Maksimović, J., Osmanović, J., & Milanović, A. (2018). Značaj Jan Amosa Komenskog za razvoj metodologije pedagogije. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria Pedagogika*, (5).
27. Martinović, I. i Stričević, I. (2011). Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu. *Libellarium*, 4 (1), 39-63.
28. Maviglia, D. (2016). The main principles of modern pedagogy in ‘Didactica Magna’ of John Amos Comenius. *Creative Approaches to Research*, 9(1), 57-67.
29. Mihajlović, T. V., & Jenjić, S. V. (2019). DRUŠTVENO-ISTORIJSKI KONTEKST, NAUČNI DOMETI I AKTUELNOST ŠKOLSKOG I NASTAVNOG PROCESA JANA AMOSA KOMENSKOG. *Pedagoška stvarnost*, 66, 19-33.

30. Mikas, D. (2010). Procjena emocionalnoga razvoja predškolskog djeteta i osobnost roditelja. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 59(1), 51-66.
31. Molnár, A., & Rejchrtová, N. (1987). *Jan Amos Komenský o sobě*. Odeon.
32. Munjiza, E. (2015). PREOPTEREĆENJE UČENIKA UVJETOVANO OPSEGOM UDŽBENIČKE LITERATURE I SPOSOBNOŠĆU ČITANJA. *Život i škola, LXI* (1), 11-21.
33. Nedimović, T., & Biro, M. (2011). Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. *Primenjena psihologija*, 4(3), 229-244.
34. Norlin, B. (2020). Comenius, moral and pious education, and the why, when and how of school discipline. *History of Education*, 49(3), 287–312.
35. Patočka, J. (1981). *Jan Amos Komenský*. Bochum: Gessamelte Schriften zur Comenius forschung Veröffentlichungen. Der Comeniusforschungsstelle im Institut fiir Pädagogik der Ruhr-Universität Bochum.
36. Peña, A. K. R., Piñeres, J. D., & García, A. H. (2007). Una mirada pedagógica a la relación entre imagen, imaginación y formación humana, tomando como ejemplo el Orbis sensualium pictus de Juan Amós Comenios. *Revista Educación y pedagogía*, (47).
37. Piaget, J. (1993). Jan Amos Comenius (1592-1670). UNESCO, *International Bureau of Education*, 23(1-2), 173-196.
38. Piršl, E. (2007), Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije. U: Previšić, V. i suradnici (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagoškijsko društvo, str. 275-291.
39. Ponce, A. (2010). Educação e luta de classes. Cortez.
40. Pranjić, M. (2005). *Didaktika*. Golden marketing.
41. Prkosovački, B. P., & Vukasović, T. I. (2019). Žan Pijaže: JAN AMOS KOMENSKI (1592-1670). *Pedagoška stvarnost*, 66, 81-96.
42. Serdar, E. (2013). Počeci institucionalnog predškolskog odgoja u Hrvatskoj. *Dijete, vrtić, obitelj*, 19 (71), 4-6.
43. Spevak, Z. (2000). *Materinska škola*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
44. Spevak, Z. (2003). *Jan Amos Komenski: Pedagog i utopista*. Kultura, FORS.
45. Svoboda, J. (2010). Omnia sponte fluant...*Studia Philosophica*, 57(1), 163-168.
46. Škarec, I. (2021). *Uloga učitelja u poticanju prihvaćanja različitosti među učenicima* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).

47. Škrgić, M. (2017). Počeci razumijevanja motivacije u djelima Jana Amosa Komenskoga. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne. Seria pedagogika*, 4, 337-347.
48. Teodosić, R. (1961). *Pedagogija-udžbenik za učiteljske škole*. Prosveta.
49. Tomčić, L. (2019). PRINCIP OČIGLEDNOSTI KROZ DELO „ORBIS SENSUALIUM PICTUS “. *Pedagoška stvarnost*, 66, 44-58.
50. Trujillo, A. (2020). El linaje técnico de la Didáctica Magna. *Pedagogía y Saberes*, (54).
51. UNESCO (2010). *Education. The right to education*. UNESCO.
<https://www.unesco.org/en/right-education>
52. Vanek, K., Maras, A. i Karabin, P. (2021). Tko su dobri učitelji?. *Školski vjesnik*, 70 (2), 349-370. <https://doi.org/10.38003/sv.70.2.15>
53. Von Bennewitz, E., Meyer, E., & Fredes, C. (2008). Jan Amos Comenius: vigencia y modernidad de un pensador universal de la educación. *Calidad En La Educación*, (29), 260. <https://doi.org/10.31619/caledu.n29.197>
54. Vrdoljak, G. i Vlahović-Štetić, V. (2018). Odnos ciljeva postignuća, strategija učenja i ocjena u srednjoškolskoj nastavi fizike. *Psihologijske teme*, 27 (2), 141-157.
<https://doi.org/10.31820/pt.27.2.1>
55. Vukasović, A. (2007). *Jan Amos Komensky i Hrvati*. Naklada Bošković.
56. Zaninović, M. (1985). *Pedagoška hrestomatija: Priručnik za učenike odgojno-obrazovnog usmjerenja i studente nastavnčkih fakulteta*. Školska knjiga.
57. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Školska knjiga.

7. Sažetak

Didaktika se je kao znanstvena disciplina razvijala kroz dug vremenski period, a izuzetan doprinos čini Jan Amos Komenski koji je postavio temeljne didaktičke principe koji su aktualni i u današnje vrijeme. U ovome radu ukratko je prikazan njegov život koji je obilježen brojnim putovanjima kojima je širio svoj nauk diljem svijeta. Osim toga, izdvajaju se i njegova najznačajnija djela kojima je dao naputke za adekvatan didaktički i pedagoški pristup, a to su Velika didaktika, Informatorium za materinsku školu i Orbis sensualism pictus. Spomenuta djela prevedena su na mnoge svjetske jezike, a u njima je Komenski govorio o školskoj disciplini, odnosu učitelja i učenika, moralnom odgoju te pojmu univerzalnog obrazovanja temeljenom na pansofijskoj slici svijeta čiji je bio zagovornik.

Ključne riječi: Jan Amos Komenski, Velika didaktika, odgoj, obrazovanje

8. Summary

Didactics as a scientific discipline developed over a long period of time, and an exceptional contribution was made by Jan Amos Komenski, who set up down basic didactics principles that are still relevant today. In this work, his life is shortly described, which was marked by numerous trips with wich he spread his learning around the world. In addition, his most significant works are also worth noting, in which he gave instructions for an adequate didactic and pedagogic approach, named *Didactica magna* (The Great Didactic), *Informatorium školy materske* (The School of Infancy) and *Orbis senusualism pictus* (The Visible World in Pictures). Those mentioned works have been translated into many world languages, and in them Comenius spoke about school discipline, the relationship between teachers and students, moral education, and the concept of universal education based on the Pansophic picture of the world that he advocated.

Key words: Jan Amos Komenski, The Great Didactic, upbringing, education